

Иманбекова Бағдагуль Төлендіқызы
«6D050600 – «Экономика»
мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесіне іздену үшін
ұсынылған диссертациясына

АҢДАТПА

«Ұлттық экономиканы дамыту факторы ретінде кірме туризмін дамытудың
ұйымдастырушылық-экономикалық аспектілері: Алматы облысының
тәжірибесі»

Диссертациялық зерттеу тақырыбы. Әлемдік экономика дамуының қазіргі жағдайында туризм жетекші және қарқынды дамып келе жатқан салалардың біріне айналуға.

Қазақстан тиімді геосаяси жағдайға ие бола отырып, елеулі табиғи-рекреациялық ресурстарға және әлемдік мәдени және тарихи мұра объектілеріне (ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мәдени мұра тізіміне 11 объект енгізілген), бірегей табиғи әртүрлілікке ие бола отырып, жаңа туристік өнімдерді дамыту әлеуетіне және әлемдік туризм картасында ірі ойыншы болу үшін барлық қажетті базалық алғышарттарға ие.

Кіру туризмі қарқынды дамып келе жатқан, бірегей және танымал бизнес түрлерінің бірі ғана емес, сонымен қатар экономиканың басқа секторларымен салыстырғанда оның тұрақты болуына мүмкіндік беретін белгілі бір артықшылықтар мен ерекшеліктерге ие. Сонымен бірге, келу туризмінің көлемі Еуропа елдеріне тән жоғары қарқынмен өсіп келе жатқан жоқ. ҚР-да туризмнің дамуын тежейтін басты фактор бұрынғысынша қабылдаушы тараптың туристік-рекреациялық кешені құрылымының жеткіліксіз ұтымдылығы, оның негізгі элементтерінің даму және жаңғырту қарқынының жоғары болмауы болып табылады. Сондықтан шетелдік туристерді қабылдайтын аумақтық құрылымдардағы жүйелік процестер мен ұйымдастырушылық-экономикалық жағдайларды жан-жақты зерттеу қажет. Келу туризмін дамытудың негізгі сегменттерінің басымдылығын және олардың аумақтың экономикалық дамуына әсерін бағалау жөніндегі әдістемелік ережелерді әзірлеу және негіздеу туристік-рекреациялық саланы дамытудың маңызды ұйымдастырушылық-экономикалық проблемаларын шешумен, оның орнықты даму базасын қалыптастырумен байланысты процестерді іске асыруға ықпал ететін болады.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері. Зерттеудің мақсаты тұрақты даму теориясы мен әдіснамасын зерттеу негізінде кірмелі туризмнің ұлттық жүйесін қалыптастыру бойынша ұсынымдар әзірлеу болып табылады.

Диссертациялық зерттеуде мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылған:

- келу туризмі жүйесін қалыптастырудың ғылыми негіздерін зерттеу;
- өңірлік мүмкіндіктер негізінде келу туризмін дамыту процестеріне жүйелі тәсілді пайдалануды негіздеу;
- Алматы облысының мысалында келу туризмі нарығының жай-күйіне

практикалық талдау жүргізу;

- келу туризмінің Алматы облысының экономикалық дамуына әсерін бағалау.

- қазіргі кезеңде келу туризмін дамыту стратегиясын әзірлеу және экономикалық-математикалық модельдеу негізінде ҚР-дағы оның перспективаларын анықтау.

Зерттеу әдістері. Диссертациялық зерттеудің әдіснамалық базасын, біріншіден, келу туризмін дамытудың ерекшеліктері мен оның құрылымын ашатын отандық және шетелдік теорияның іргелі негіздері құрайды; екіншіден, келу туризмін дамытудың ұйымдастырушылық-экономикалық аспектілерін әзірлеу және оның белгілі бір аумақтың мультипликативті әсерін бағалау.

Зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістер қолданылды: талдаудың дәстүрлі әдістері: топтастыру, орташа мәндер, статистикалық және факторлық талдау, сондай-ақ экономикалық-математикалық, құрылымдық және матрицалық модельдеу әдістері, сондай-ақ әлеуметтік-экономикалық объектілерге қатысты болжау.

Сандық деректерді талдау барысында SPSS (әлеуметтік ғылымдарға арналған статистикалық пакет - әлеуметтік ғылымдарға арналған статистикалық пакет) бағдарламалық жасақтамасын қолдана отырып, корреляция коэффициенттерін және бірнеше регрессияны есептеу Спирменнің дисперсиялық талдауы қолданылды. Сұхбат нәтижелері Creswell және Roth деректерін талдау спиралы негізінде талданды.

Ғылыми жаңалығы:

- Қазақстанға келу туризмінің жұмыс істеуінің жергілікті ерекшелігі анықталды. "Кіріс туризмі" анықтамасының маңызды сипаттамасы нақтыланды, ол функционалды типология тұрғысынан нақтыланды, ол белгілі бір маңызды қасиеттері бойынша топтастыруды болжайды, мысалы: кіріс туризмінің негізгі функциялары, туристік нарықтың сегменттері, оның дамуына үлкен әсер етеді, сонымен қатар одан әрі даму траекториясы, бұл аумақтық - ресурстық, әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастырушылық негіздеуге мүмкіндік береді. оның дамуының басқару компоненттері;

- ішкі жүйелердің, функциялар мен ағындардың критерийлерін анықтауды көздейтін кіру туризмі құрылымын дамыту процестеріне жүйелі тәсіл әзірленді, бұл КТ тиімді басқару мен жұмыс істеуін және қабылдаушы аймақтың көрсетілетін қызметтер жүйесін құру кезінде кіріс және шығыс параметрлерінің келісілуін қамтамасыз ететін құрылымдардың өзара іс-қимыл тетігін негіздеуге мүмкіндік береді;

- шетелдік туристерді қабылдайтын аумақтың туристік кешені құрылымының ұтымдылығын бағалауға арналған әдістемелік тәсілдер келесі критерийлер бойынша олардың басымдылығын ескере отырып, құрылымдық қайта құрулардың интегралды көрсеткішін есептеу арқылы матрицалық формаларға негізделген: экологиялық ұтымдылық, халықаралық туристік өнімнің ұтымдылығы, кешенге инвестициялық салымдар құрылымының ұтымдылығы;

- шығындарды оқшаулау коэффициентін және туризм саласынан алынған қаражат айналымы шеңберлерінің өзара байланысында аумақ экономикасының тұйықтығын көрсететін коэффициентті есептеу негізінде келу туризмі саласының Алматы облысының экономикасына әсері айқындалды, оның нәтижелері бойынша туризмнен тұтастай және КТ, атап айтқанда, Алматы облысының экономикасын дамытуға мультипликативтік әсер анықталды;

- Қазақстанға келу туризмі секторын кеңейтудің нәтижелілік деңгейіне жеке ауыспалылардың әсер ету дәрежесін анықтауға мүмкіндік беретін, оның негізгі сегменттерінің басымдылығын айқындай отырып, халықаралық келу туризмін дамытудың экономикалық-математикалық моделі негізделген;

- шетелдік қонақтардың келу процесін жеңілдетуге және келу туризмі саласы үшін сапалы қызмет көрсетудің әлеуетті мүмкіндіктерін кеңейтуге бағытталған Алматы облысы бойынша келу туризмін дамыту моделі әзірленді.

Қорғауға ұсынылатын негізгі ережелер:

1. Туризмнің экономикалық дамуының теориялық және әдіснамалық негіздерін зерттеу негізінде туризм қызметіндегі экономикалық, әлеуметтік, экологиялық және институционалдық ішкі жүйелердің жүйелік интегративтілігін қамтамасыз ету қажеттілігін негіздейтін әлеуметтік-экономикалық қатынастар жүйесі ретінде туризмнің даму заңдылықтары анықталды және зерттелді. Бұл ретте диссертациялық зерттеуде көрсетілген мәселенің ғылыми аппаратына нақтылаулар енгізілді.

2. Қазақстандық келу туризмі нарығының ерекшеліктерін ескеретін келу туризмін басқару жүйесін қалыптастыру бойынша тұжырымдамалық негіздеме. Кіру туризмі жүйесін қоса алғанда, кез-келген жүйенің маңызды сипаттамаларын анықтау үшін оны құрайтын элементтердің, сондай-ақ тиісті ішкі жүйелердің, қасиеттердің, мақсаттардың, функциялардың өзара әрекеттесуінің негізгі бағыттары анықталды. Сонымен қатар, авторлық тәсіл Сонымен қатар қабылдаушы аймақтың туристік-рекреациялық кешенін оңтайландыруға және рационализациялауға мүмкіндік беретін туристік өнімді, турларды, нарықты және туристік бизнестің өзін қоса алғанда, жүйенің объектілік сипаттамасын қарастырады.

3. Туристік кешеннің құрылымдық элементтерінің ұтымдылығын кешен өнімінің келу туризмі секторының өсуімен айқындалатын қалыптасқан сұранысқа сәйкестік деңгейіне, туристік кластердің уақыт пен ресурстардың ең аз шығыны кезінде жоспарланған немесе қойылған мақсаттарға қол жеткізу мүмкіндігіне сүйене отырып айқындау. Сонымен қатар, біз туристік кластер құрылымының ұтымдылығын өлшеуді критерийлердің толық жиынтығы негізінде жүзеге асырамыз, оның ішінде қарастырылып отырған аймақтың туристік өніміне қызығушылықты сипаттайтын кіретін туристер санының өсуі; ұсынылатын қызметтердің аумақтың әлеуетті мүмкіндіктерін игеруде ресурстарын пайдаланудың ұтымдылығы мен тиімділігін сипаттайтын халықаралық сұранысқа сәйкестік

дәрежесі және т. б.

4. Корреляциялық-регрессиялық талдау негізінде туристік кешен көрсететін қызметтердің ұтымдылығын, сондай-ақ тікелей және жанама әсер ету факторларын ескере отырып, олардың маңыздылығын негізге ала отырып, Алматы облысы үшін келу туризмі секторын дамытудың математикалық моделін негіздеу. Ұсынылған математикалық модельдер жалпыланған және сараланған мультипликатордың мультипликативті әсерін анықтауға мүмкіндік беретін негізгі құралдарға негізделген, өйткені Алматы облысы - орналастыру құралдарының саны мен келетін туристер саны бойынша елдегі ең ірі рекреациялық облыс, онда шетелдік туристерді тарта алатын туризмнің барлық түрлері дамиды. Қабылдайтын аумақтың келу туризмін дамытудың негізгі сегменттерінің басымдылығын айқындаудың әзірленген экономикалық-математикалық моделін іске асыру нәтижесі КТ-ны дамытудың қолайлы жағдайларын қалыптастыруға, синергетикалық әсерді қамтамасыз етуге, Халықаралық туристік нарықта Алматы облысы аумағының бәсекеге қабілеттілігін күшейтуге мүмкіндік беретін тиісті даму траекторияларын әзірлеу болды.

5. Қазіргі кезеңде келу туризмін дамыту стратегиясын әзірлеу және экономикалық - математикалық модельдеу негізінде ҚР-дағы оның перспективаларын айқындау. Туризм саласындағы кәсіпорындар мен ұйымдар қызметінің нәтижелілігіне әсер ететін және олардың серпінді дамуын айқындайтын параметрлер белгіленген жағдайда, оны дамытудың перспективалық бағыттарын егжей-тегжейлі зерделеуге негізделген келу туризмі саласы үшін сапалы қызметтер көрсету жүйесінің жұмыс істеу тиімділігінің қалаулы деңгейіне қол жеткізуге болады. Келу туристік нарығы секторы өсуінің жоғары қарқынын қамтамасыз ету және қажетті нәтижеге қол жеткізілетін сандық параметрлерді табу мақсатында біз неғұрлым табысты бағыттар бойынша келу туризмін дамытудың нәтижелілік деңгейіне туристік нарықтың жекелеген сегменттерінің әсер ету дәрежесін бағалауға мүмкіндік беретін анық емес (жасырын) айнымалылар арасындағы өзара байланыстарды экономикалық-математикалық модельдеуді жүргіздік.

Ғылымды дамыту бағыттарына немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі

Диссертация Президент Қ.Ж.Тоқаевтың Жолдауында (2021 Ж.), Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2019-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, Қазақстанның 2030 жылға дейінгі отбасылық және гендерлік саясаты тұжырымдамасында, БҰҰ-ның Тұрақты даму саласындағы мақсаттарында көрсетілген стратегиялық мемлекеттік міндеттерге жауап береді. Диссертациялық жұмыстың мазмұны Қазақстан Республикасының әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар саласындағы келу туризмінің ұйымдастырушылық-экономикалық аспектісі саласындағы басым ғылыми – зерттеу бағыттарына сәйкес келеді.

Докторанттың әрбір жарияланымды дайындауға қосқан үлесі.

Докторант жалпы көлемі 18,85 б. т. 37 жұмыс дайындап, жариялады, оның ішінде Scopus және Web of Science базасында 2 мақала; ҚР БҒМ Білім

және Ғылым саласындағы сапаны қамтамасыз ету Комитеті ұсынған журналдарда 3 мақала; алыс шетелдің халықаралық конференциясының жинағында 8 мақала; Мейрамхана ісі және қонақ үй мамандығы бойынша МЖМБС әзірлеуші бизнес (бакалавр, магистратура, докторантура); Қазақстан Республикасының Туризм саласындағы кәсіби стандарты; Қазақстан мен жақын шет елдердегі халықаралық ғылыми және ғылыми-практикалық конференциялар жинақтарындағы 13 мақала.

37 жарияланымның 14-ін докторант жеке-дара орындады: "Алматы-Қазақстанның еркін мәдени аймағы" туристік кластерінің PEST – талдауы (1.3-бөлімде көрсетілген); Қазақстандағы қонақ үй қызметтерін дамытудағы сапалы алшақтықтың сипаттамасы (қорытынды); Туристік кластер қызметінің тиімділігін бағалау критерийлері (1.3-бөлім); Алматы өңіріндегі келу туризмі: жай-күйі мен сапа деңгейін бағалау (2.2-бөлім.); Қазақстан Республикасындағы туристік индустрия: келу туризмінің сапасын арттыру проблемалары (2.1-бөлім); Қазақстан Республикасы Көлік инфрақұрылымының сапасы: туристік индустрияны дамыту қажеттіліктеріне сәйкес келмеу проблемалары (2.1-бөлім); Towards a Low-carbon Economic Sustainable Development: Scenarios and Policies for Kazakhstan (2.3-бөлім); The life cycle of sustainable eco-tourism: a Kazakhstan case study (3.1-бөлім).

Докторант бірінші автор болып табылмайтын бірлескен авторлықта орындалған жарияланымдары: Адам ресурстарын басқару (3.1-бөлім, Тулембаева а. Н. – идея авторы, ғылыми редакциялау; Липовка А.В. – тарау жазу, графикалық материалды таңдау, тексеру сұрақтарын әзірлеу; Жусупова Н. - материалды дайындау және кейс-стади жазу; Кулажанов К.С. -ҚР МЖМБС әзірлеуші бизнес (бакалавр, магистратура, докторантура); Қазақстан Республикасының Туризм саласындағы кәсіби стандарты.